

DEEL 1

BESCHRIJVINGEN

2 OMVANG EN SAMENSTELLING VAN DE GROEP KUNSTZINNIG GEÏNTERESSEERDEN

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de belangstelling voor kunst in de afgelopen decennia behandeld. Deze belangstelling kan zich op verschillende manieren uiten. Hier worden vier participatievormen onderscheiden, namelijk:

- de beoefening van verschillende soorten kunstzinnige activiteiten;
- het zelf verzamelen van kunstvoorwerpen;
- het bezoek aan uitvoeringen, voorstellingen en tentoonstellingen;
- het gebruik van elektronische media (televisie, radio en eigen afspeelapparatuur).

Binnen iedere participatievorm zal de deelname aan verschillende activiteiten beschreven worden.

Tevens zal de samenstelling van de groepen participanten aan de hand van een aantal demografische, status- en sociaal-culturele kenmerken worden onderzocht. Daarbij zullen de volgende twee vragen beantwoord worden.

- Wat zijn de belangrijkste achtergrondkenmerken van de deelnemers?
- In hoeverre is de samenstelling van de groep deelnemers door de tijd veranderd?

De veranderingen zijn onderzocht door de deelname op twee meetmomenten, meestal 1983 en 1995, te vergelijken.

In paragraaf 2.2 wordt van iedere participatievorm nagegaan hoe groot de deelname aan de onderscheiden activiteiten is en hoe deze zich in de loop van de tijd ontwikkeld heeft. Vervolgens komen in paragraaf 2.3 de samenstelling van de groepen participanten en de veranderingen die zich hierin hebben voorgedaan aan bod. In paragraaf 2.4 wordt op de invloed van de onderscheiden achtergrondkenmerken ingegaan.

2.2 Ontwikkeling in de belangstelling voor kunst

2.2.1 Beoefening van kunstzinnige activiteiten

Om ontwikkelingen in het beoefenen van kunstzinnige activiteiten te beschrijven, kan gebruikgemaakt worden van zowel AVO- als TBO-data.

Cijfers uit de AVO-reeks

In tabel 2.1 zijn de zeven takken van kunstbeoefening en kunstnijverheid weergegeven in dezelfde bewoordingen die aan de ondervraagden zijn voorgelegd. Ten aanzien van de twee beeldende vakken (textiele werkvormen en fotografie zijn

afzonderlijk beschouwd) en de drie podiumvakken zijn bovendien totaalcijfers gepresenteerd. Deze verwijzen naar aantallen personen die aan één of meer van genoemde hoofdsoorten hebben deelgenomen. Hetzelfde is gebeurd voor alle zeven vakken tezamen.

In tabel 2.1 zijn de gegevens van 1995 niet weergegeven. In de vragenlijst van het AVO'95 is een verandering in de layout van de vragen over kunstvakken aangebracht. Op grond van een nadere analyse is geconstateerd dat het gemiddeld lagere niveau van deelnemen in 1995 ten opzichte van 1991, deels aan een ietwat andere (betere!) opstelling van de vragenlijst is toe te schrijven (Burhenne en Van der Leest 1997). In B2.1 wordt in detail ingegaan op de verschillen tussen de cijfers uit 1991 en 1995.

Tabel 2.1 Aantal beoefenaars van zeven kunst- en kunstnijverheidsvakken, bevolking van 6 jaar en ouder, 1983-1991

	1983	1987	1991	verschil 1983-1991 ^a
tekenen, schilderen, grafisch werk	17	18	20	+
beeldhouwen, boetseren, pottenbakken, sieraden maken	6	5	6	0
een of beide van deze soorten beeldende vakken	19	20	22	+
textiele werkvormen: werken met textiel, wandkleden maken, weven e.d.	17	15	14	-
zingen	12	14	17	+
bespelen van een muziekinstrument	15	14	16	0
toneel, mime, volksdans, ballet (ook jazz- en beatballet)	8	8	7	-
een of meer van deze drie soorten podiumvakken	26	26	28	+
fotografie, film, video (geen vakantie- of familiekiekjes/ filmpjes)	13	13	13	0
<u>één of meer van alle genoemde disciplines</u>	<u>48</u>	<u>47</u>	<u>48</u>	<u>0</u>

^a 0 geen significant verschil, +/- significant op 1%-niveau.

Bron: SCP (AVO'83-'91)

Mate van verspreiding

Bezien we eerst de mate van verspreiding, dan is tekenen, schilderen en grafisch werk nog steeds de kunstzinnige liefhebberij die het meeste voorkomt. Zingen en musiceren komen in 1995 op een gedeelde tweede plaats. De podiumvakken zang, muziek, dans en theater bij elkaar winnen het echter als men deze plaatst tegenover de traditionele beeldende vakken.

Veranderingen door de tijd

De meest rechtse kolom van tabel 2.1 geeft informatie over de ontwikkeling in de periode 1983-1991. In die kolom is alleen op het verschil 1983-1991 gelet, waarbij de uitkomsten per kunstvak op significantie zijn getoetst. Een stijging wordt in die laatste tabelkolommen met (+), een significante teruggang met (-) aangegeven.

In het algemeen is tussen 1983 en 1991 geen verandering gekomen in de omvang van de groep beoefenaars van kunstvakken. Achter die gelijkblijvende trend gaat echter een stijging bij sommige vakken en een daling bij andere schuil. De belangstelling voor tekenen, schilderen en zingen nam toe, terwijl de textiele werkvormen en de beoefening van podiumkunst (toneel, mime, volksdans en ballet) een terugval te zien gaven.

Cijfers uit de TBO-reeks

Het TBO berust op minder waarnemingen dan de AVO-reeks. Daar staat tegenover dat veranderingen in vragenlijsten hier geen spelbreker zijn geweest, want de opstelling van de vragenlijst bleef op hoofdlijnen hetzelfde als bij de eerste meting in 1975. De TBO-reeks bestrijkt een periode van liefst twintig jaren. De reeks biedt informatie over zes in plaats van zeven soorten kunstvakken (§ 1.3 en tabel 2.2).

De mate van verspreiding

Uit de SCP-studie *De kunstzinnige burger* is gebleken dat de jeugd van 6-15 jaar bij de beeldende en podiumvakken bijzonder actief is (Van Beek en Knulst 1991). In het TBO wordt de jeugd onder de 12 jaar niet onderzocht. Ook al mist men hierdoor een gedeelte van dit meer dan gemiddeld actieve deel uit de bevolking, dan nog zijn er volgens de TBO-cijfers steeds veel beoefenaars van kunstzinnige liefhebberijen te vinden (tabel 2.2).

Tabel 2.2 Aantal deelnemers aan een zestal soorten kunstzinnige activiteiten, bevolking van 12 jaar en ouder, 1975-1995 (in procenten)

	1975	1980	1985	1990	1995	verschil 1975-1995 ^a	trend 1975-1995 ^b
schilderen, tekenen	13	15	15	14	17	++	0
boetsen, pottenbakken	5	5	4	3	3	--	-
zingen	5	6	4	7	6	0	0
bespelen van een muziekinstrument	17	21	18	19	19	0	0
toneelspelen, musical, ballet	3	4	4	4	5	0	0
fotograferen, filmen	39	42	37	39	39	0	0
één of meer van deze activiteiten	56	61	55	57	58	0	0
idem, maar zonder fotografie, film	32	37	35	34	36	+	0

^a 0 geen significant verschil, ++/- - significant op 1%-niveau, +/- significant op 5%-niveau.

^b 0 geen significant stijgende/dalende trend, +/- significante verandering (1%-niveau).

Bron: SCP (TBO'75-'95)

In de TBO-vragenlijst is, anders dan bij het AVO, bij fotograferen en filmen het maken van vakantie- en familieopnamen niet uitgesloten. Zoals vanwege de brede

vraagstelling kon worden verwacht, kent fotograferen en filmen een groot aantal deelnemers, liefst 39% in 1995. Zonder al die gebruikers van foto-, film- en video-camera's mee te tellen, zegt ruim een derde van de bevolking aan een of meer kunstzinnige liefhebberijen te doen. In dat geval komen opnieuw beeldende vakken in het platte vlak (17% in 1995) en het bespelen van een muziekinstrument (19% in 1995) als meest beoefende vakken naar voren.

De overige vakken kennen volgens het TBO niet die mate van verspreiding. Zingen (hier direct verwijzend naar koor- dan wel solozang) komt op 6% deelname, dans en theater op 5% en de plastische beeldende vakken op 3%.

Veranderingen 1975-1995

De veranderingen door de tijd laten zich op uiteenlopende manieren beschouwen. Men kan 'inzoomen' op de verschillen tussen twee meetmomenten, bijvoorbeeld 1975 en 1995, maar men kan ook uitgaan van de trend over de periode 1975-1995. Beide benaderingen zijn gevolgd.¹ De trend is over alle vijf jaren berekend, waardoor de invloed van uitschieters wordt verminderd.

De TBO-reeks wijst in het algemeen eveneens op een constante mate van participatie. De verschuivingen in de deelname bij de onderscheiden vakken zijn minder groot dan bij het AVO. Alleen bij boetseren en pottenbakken zou de belangstelling (van 5% in 1975 naar 3% in 1995) significant zijn gedaald. Bij vergelijking van de eerste en de laatste meting is er bij tekenen en schilderen sprake van een significante stijging (wat doorwerkt in de totaalcijfers in de onderste tabelregel).

Tussen 1975 en 1995 is er in het aantal personen dat een muziekinstrument bespeelt weinig veranderd. De waargenomen proporties bewegen zich zo rond één op de vijf Nederlanders. Over deze groep van amateurs valt nog meer te vertellen, omdat telkens ook is nagegaan welk soort instrument zij bespeelden (tabel 2.3).

Tabel 2.3 De verdeling van bespeelde muziekinstrumenten onder de groep die zei te musiceren, bevolking van 12 jaar en ouder, 1975-1985 (in procenten)^a

	1975	1980	1985	1990	1995	verschil 1975-1995 ^b	trend 1975- 1995 ^c
piano	29	24	31	28	32	0	0
elektronisch orgel	24	25	24	25	22	0	0
drumstel	1	3	2	3	6	++	+
gitaar	21	24	24	21	27	0	0
ander tokkelinstrument	5	4	3	3	5	0	0
blokfuit	17	19	20	25	14	0	0
ander blaasinstrument	13	15	19	18	19	+	0
slaginstrument	2	4	3	2	2	0	0
strijkinstrument	4	3	3	3	2	0	0
ander instrument	11	10	6	6	7	0	-

^a Meerdere antwoorden waren mogelijk.

^b 0 geen significant verschil, ++/- - significant op 1%-niveau, +/- significant op 5%-niveau.

^c 0 geen significant stijgende/dalende trend, +/- significante verandering (1%-niveau).

Bron: SCP (TBO'75-'95)

Piano, elektronisch orgel en gitaar zijn sinds de eerste peiling het populairst gebleven. De populariteit van de gitaar werd in 1990 één keer overtroffen door die van de blokfluit. Dit lijkt echter een uitschieter, vooral met het oog op het cijfer uit 1995. De andere blaasinstrumenten, hout tezamen met koper, genieten een gelijkblijvende belangstelling.

Let men op de significantie van eventuele veranderingen, dan blijven er - mede vanwege de beperkte steekproefomvang in 1975 - weinig geprononceerde verschuivingen over. Alleen bij het drumstel valt een significante stijging waar te nemen.

Constateringen over de verbreiding van kunstzinnige activiteiten

Ondanks verschillen in methode en vraagstelling komen beeldende vakken in het platte vlak, alsmede het bespelen van een muziekinstrument, in zowel AVO als TBO als meest beoefende takken naar voren. Volgens beide onderzoeken doet ongeveer een vijfde van de bevolking aan tekenen, schilderen en dergelijke. Ten aanzien van musiceren lopen de schattingen enigszins uiteen. Dat het musiceren het in het TBO van tekenen en schilderen wint, niet slechts in 1995 maar in alle voorgaande peiljaren, moet vermoedelijk aan het ontbreken van de lagere-schooljeugd in de TBO-surveys worden toegeschreven. In de leeftijd tussen 6 en 12 wordt er volgens de AVO-peilingen nog vaker getekend en geschilderd dan een muziekinstrument bespeeld.²

Bij dans, theater, musical en dergelijke zat het AVO hoger dan het TBO. In het AVO is het volksdansen meegeteld en in het TBO niet. Dat de cijfers uit beide reeksen naar elkaar toegroeien, zou op een gedaalde belangstelling voor het volksdansen kunnen wijzen.

Het TBO komt in 1995 met 6% uit op half zoveel beoefenaren van zang als het AVO met 13%. De reden hiervoor is opnieuw in de vraagstelling te vinden. In het TBO wordt meteen naar koor- of solozang gevraagd (zie § 1.3), terwijl in het AVO niet wordt geselecteerd op een naar buiten tredende manier van zingen.

Constateringen over veranderingen in deelname

Zowel het TBO als het AVO wijst in het algemeen op een door de tijd gelijk gebleven graad van participatie. Bij het AVO zijn veranderingen in de deelname bij afzonderlijke vakken waarneembaar die bij het TBO niet of in mindere mate geconstateerd worden. De AVO-reeks bestrijkt echter een relatief korte periode, namelijk acht jaar. De TBO-cijfers hebben betrekking op twintig jaar. In deze twee decennia zijn over kortere perioden ook verschuivingen bij de verschillende kunstvakken waarneembaar die in de trend niet tot uitdrukking komen.

2.2.2 Het zelf verzamelen van kunstwerken

Om in het bezit van een kunstwerk te komen kan men dit kopen of lenen. Hiervoor kan men terecht bij de kunstenaar zelf of kan men een instelling laten bemiddelen.

Galeries, kunsthandels, veilinghuizen en kunstuitleencentra vormen de belangrijkste bemiddelende instellingen. Uit onderzoek onder kunstenaars is bekend dat in 1995 33% vanuit het atelier verkocht en 56% via een galerie of kunsthandel (Meulenbeek et al. 1997).

In Nederland bevinden zich ongeveer 400 galleries en rond de 100 gesubsidieerde instellingen voor kunstuitleen (CBS 1994). Kunstuitleencentra zijn instellingen die zonder winstoogmerk kunstwerken uitlenen aan bedrijven en particulieren.³ Het eerste kunstuitleencentrum werd door particulier initiatief in de jaren vijftig opgericht onder de naam Stichting Beeldende Kunst (SBK). Deze stichting had als doel het bevorderen van de verkoop van beeldende kunst door verhuur. Later werden meer instellingen opgericht volgens dit principe. Aanvankelijk leenden de SBK's alleen kunstwerken uit aan instellingen en bedrijven (Hamers et al. 1993). Begin jaren zeventig begon de overheid met het subsidiëren van de collectievorming van de kunstuitleeninstellingen.

Naast het snel groeiende aantal kunstuitleeninstellingen ontstonden in het midden van de jaren zeventig de artotheken. Deze overheidsinstellingen leenden kunstwerken uit die door de gemeenten waren verworven van plaatselijke kunstenaars in het kader van de Beeldende-kunstenaarsregeling (BKR). Bij artotheken bestond in tegenstelling tot de kunstuitleencentra niet de mogelijkheid om kunstwerken te kopen. Na de afschaffing van de BKR-regeling in 1987 zijn kunstuitleencentra en artotheken naar elkaar toegegroeid.

Naast de gesubsidieerde kunstuitleen is er een kleiner, maar groeiend aantal commerciële kunstuitleencentra. De concurrentie om de gunsten van de klant is hierdoor toegenomen.

De groei van het aantal kunstuitleencentra en hun collecties is gepaard gegaan met een toename van het aantal abonneementhouders. Het percentage van de bevolking dat kunstvoorwerpen via de kunstuitleen leent, verdubbelde in de periode 1979-1995 (zie tabel 2.4). Ondanks het streven om door verhuur de verkoop van beeldende kunst te bevorderen bleef het bevolkingsdeel dat kunst koopt in dezelfde periode nagenoeg constant. Toch heeft het lidmaatschap van instellingen met kunstuitleen wel invloed op het aankopen van kunst. Uit onderzoek van Hamers et al. (1993: 43) blijkt dat naarmate men langer lid is van een kunstuitleencentrum, men vaker kunst heeft gekocht, zowel via de kunstuitleen als via een galerie.⁴

Tabel 2.4 Lidmaatschap van kunsttuileencentrum of artotheek en het zelf kopen van kunst, bevolking van 16 jaar en ouder, 1979-1995

	1979	1983	1987	1991	1995	verschil 1979-1995 ^a	trend 1979- 1995 ^b
lid kunsttuileen	0,8	1,2	1,8	2,0	1,7	+	+
kopen van beeldende kunst	4,6				4,8	0	

^a 0 geen significant verschil, +/- significant op 1%-niveau.

^b 0 geen significant stijgende/dalende trend, +/- significante verandering (1%-niveau).

Bron: SCP (AVO'79-'95)

2.2.3 Bezoek aan culturele instellingen

Een derde manier van kunstparticipatie is het bezoek aan culturele instellingen. In Nederland kan men in vele schouwburgen en concertzalen terecht om van toneel, ballet en muziek te genieten. Kunstmusea en galeries zijn dagelijks open om mensen in contact te brengen met beeldende kunst.

Over deze vormen van cultuurparticipatie is meer gepubliceerd dan over het beoefenen van kunstzinnige activiteiten en over het huren en kopen van kunstvoorwerpen. Een van de redenen hiervoor is dat vanouds al gegevens over de publieke belangstelling worden verzameld. Dat geldt in het bijzonder voor de podiumsector. De gemakkelijksbelasting, die tot ongeveer 1970 op het bezoek aan podia werd geheven, maakte het mogelijk de verkoop van kaartjes van jaar tot jaar te registreren. Al vóór de Tweede Wereldoorlog is men hiermee begonnen. In de meeste sectoren heeft sindsdien wel een verandering in de registratie plaatsgevonden. Zulke discontinuïteiten bemoeilijken een vergelijking over een lange termijn. De tellingen van bezoek aan podiumkunsten in de periode 1955-1994 zijn uitgebreid beschreven in *Podia in een tijdperk van afstandsbediening* (Knulst 1995). In dit rapport wordt tevens een vergelijking gemaakt met het aantal verkochte bioscoopkaarten in de periode 1955-1970. In *Het gedeelde erfgoed* worden de bezoektellingen aan musea beschreven sinds 1945 (De Haan 1997). Op de bezoektellingen wordt hier dan ook niet verder ingegaan.

Naast de tellingen bij de instellingen bieden herhaalde bevolkingssurveys inzicht in de ontwikkeling van de kunstzinnige interesse. In het AVO is gedetailleerd gevraagd naar het bezoek aan culturele instellingen.

Aangezien de vragen in elke aflevering van het AVO op dezelfde manier gesteld zijn, bieden de gegevens een goed overzicht over de periode 1979-1995.⁵ Tabel 2.5 geeft een overzicht van de ontwikkeling.

Als participatie breed wordt omschreven (inclusief bezoek aan popconcerten en bioscopen), dan bezocht twee derde van de bevolking jaarlijks tenminste eenmaal een culturele instelling. Na de bioscoop is het museum het meest populair.

Bij het toneel kan onderscheid gemaakt worden tussen uitvoeringen van amateurs en van professionals. Als beide soorten uitvoeringen meegeteld worden, dan is toneel de meest bezochte podiumkunst. Toneel bereikt dan een even groot deel van de bevolking als popmuziek, jazz en musical samen. Het bereik van beroepstoneel is echter een stuk kleiner: 23% van de bevolking had in 1995 toneel bezocht, 12% beroepstoneel. Het verschil - 11 procentpunt - verwijst naar de groep die wel naar amateurtoneel is geweest, maar niet naar beroepstoneel. Dit bereik van amateurtoneel is opmerkelijk hoog, veel hoger dan dat van bijvoorbeeld ballet.

De veranderingen door de tijd zijn opnieuw op twee manieren geanalyseerd. Er is gekeken naar het verschil tussen 1979 en 1995 en naar de tendens over de periode 1979-1995.⁶ De twee meest rechtse kolommen van tabel 2.5 geven hierover informatie. Vervolgens zijn de uitkomsten per kunstvak op significantie getoetst. Een stijging wordt in die laatste tabelkolommen met (+), een significante teruggang met (-) aangegeven.

Tabel 2.5 Bezoek aan verschillende typen podiumvoorstellingen en aan cinema, musea en galeries, bevolking van 6 jaar en ouder, 1979-1995 (in procenten)

	1979	1983	1987	1991	1995	verschil 1979-1995 ^a	trend 1979-1995 ^b
toneel	22	22	22	23	23	+	+
idem, alleen beroepstoneel	.	12	12	12	12	0	0
uitvoeringen klassieke muziek	11	12	13	14	15	+	+
ballet	3	4	4	4	3	+	+
popmuziek, jazz, musical	12	17	18	21	22	+	+
cabaret	11	10	10	10	10	0	0
één of meer van deze podiumvoorstellingen	36	38	39	43	43	+	+
bioscoop	46	45	41	42	45	0	0
filmhuis	5	6	6	5	5	+	0
één of meer van deze cinema-instellingen	47	46	42	43	46	0	-
museum ^c	25	29	33	34	30	+	+
galerie ^c	17	17	19	20	19	+	+
één of meer van deze instellingen ^c	32	34	37	39	35	+	+
één of meer van alle genoemde voorstellingen ^c	63	64	64	65	66	+	+

^a 0 geen significant verschil, +/- significant op 1%-niveau.

^b 0 geen significant stijgende/dalende trend, +/- significante verandering (1%-niveau).

^c Personen van 16 jaar en ouder.

Bron: SCP (AVO'79-'95)

Over het algemeen is het aantal participanten op jaarbasis licht gestegen. Tussen 1979 en 1995 steeg het percentage participanten van 63 naar 66.⁷ Een relatief sterke toename van de belangstelling valt waar te nemen als uitsluitend naar de podiumkunsten gekeken wordt. In deze sector steeg het percentage bezoekers van 36 in 1979 naar 43 in 1995. Opmerkelijk is evenwel dat bij een exclusiever om-

schrijving (met weglating van popmuziek, jazz en musical) de stijging veel gematigder uitvalt. Toch is ook de belangstelling voor klassieke muziek geleidelijk gestegen in de periode 1979-1995.⁸ De belangstelling voor ander traditioneel podiumaanbod, dat wil zeggen toneel en ballet, bleef vrijwel constant. De trend van dalende publieke belangstelling voor traditionele podiumkunsten in de periode van de opkomst van de televisie (1955-1970) is daarmee gekeerd. Nu de televisie voor iedereen alledaagse kost is geworden, kan de podiumsector rekenen op een redelijk omvangrijke en trouwe groep belangstellenden. Dat neemt echter niet weg dat een grote groep niet komt en dat de bezoekers hierdoor een select gezelschap vormen.

Naar het bezoek aan popconcerten is in de AVO's niet afzonderlijk gevraagd. Ook de tellingen van bezoeken bij de instellingen bieden geen betrouwbaar aanvullend inzicht in de belangstelling voor popmuziek. Het CBS registreert alleen de bezoeken bij gesubsidieerde instellingen. Subsidies worden echter nauwelijks verstrekt voor popfestivals, stadionconcerten en café-optredens.⁹

De Nederlandse musea (met inbegrip van de door musea georganiseerde tentoonstellingen) konden zich lange tijd verheugen in een stijgende belangstelling.¹⁰ Tot 1991 steeg het percentage van de bevolking dat jaarlijks tenminste eenmaal een museum bezocht. Bij de meest recente AVO-meting in 1995 lag dit percentage echter lager. De daling van het museumbezoek in de eerste helft van de jaren negentig is opvallend, omdat in geen van de andere culturele sectoren de belangstelling afnam.

De kunstmusea vormen een klein, maar spraakmakend deel van het totale museumaanbod. In de reeks AVO's is alleen in 1979 en in 1995 naar het bezoek aan verschillende typen musea gevraagd. In lijn met de stijgende trend in het museumbezoek over de afgelopen decennia steeg het bezoek aan kunstmusea van 12% naar 17%. Omdat geen gegevens beschikbaar zijn voor de tussengelegen meetmomenten kan niet nagegaan worden of het bezoek aan kunstmusea in de eerste helft van de jaren negentig gedaald is.

2.2.4 Kunst via elektronische media

Een vierde manier van participeren is het bekijken of beluisteren van kunst door middel van elektronische media. Dankzij televisie, radio, platenspelers en cdspelers kunnen personen die niet gewend zijn kunstevenementen te bezoeken toch regelmatig met kunst in aanraking komen. Dat de bezoekcijfers in het huidige mediatijdperk niet zijn gedaald, zou erop kunnen wijzen dat er een complementaire relatie bestaat tussen kunstconsumptie in zalen of musea en in de huiskamer. Volgens sommigen zou televisie bijdragen aan ons beeld van kunst en cultuur. Televisie zou de culturele agenda bepalen en hoe het geselecteerde bekeken en beluisterd moet worden (Doorman en Zeeman 1998: 19).

Door de verbetering van de registratietechnieken is de technische kwaliteit van uitgezonden programma's in de loop van de tijd toegenomen. Ook de afspeelapparatuur is steeds beter geworden. In veel huiskamers is de platenspeler vervangen door de snel ingeburgerde cd-speler. In 1985 was deze nog slechts in 2% van de huis-

houdens aanwezig. Tien jaar later werd er in meer dan driekwart van de huishoudens via de cd-speler muziek beluisterd (SCP 1996; Van Dijk en De Haan 1998). Dankzij de verschillende media zijn veel mensen in staat te volgen wat er in de kunstwereld speelt. In tabel 2.6 staat weergegeven welk deel van de bevolking wel eens kunstprogramma's volgt via elektronische media.

Tabel 2.6 Het volgen van kunst en cultuur via elektronische media, bevolking van 6 jaar en ouder, 1983-1995 (in procenten)

	1983	1987	1991	1995	verschil 1983-1995 ^a	trend 1983-1995 ^b
kunstprogramma's via tv	39	45	43	39	0	-
klassieke muziek via radio en tv	32	33	32	29	-	-
klassieke muziek via platenspeler of cd	50	53	54	46	-	-
bioscoopfilm op tv	79	80	75	75	-	-
tenminste één van deze programma's	89	91	89	88	-	-

Bron: SCP (AVO'83-'95)

Anders dan kunstuitingen op het witte doek, op podia en in musea, is het cultuur-aanbod langs de weg van de elektronische media door een breed publiek aanvaard. Het aantal personen dat langs die weg klassieke muziek beluisterd, is ruim drie keer groter dan het directe bereik van klassieke concerten in muziekcentra. Ook andere kunstprogramma's op televisie trekken in vergelijking met live-evenementen veel kijkers; in 1995 keek 39% van de bevolking weleens. Programma's over film waren daarbij favoriet (33%), gevolgd door die over theater (23%), beeldende kunst (21%) en architectuur (21%).¹¹

Opvallend is dat het bereik van televisieprogramma's niet bij alle kunstvormen groter is dan dat van zaalproducties en tentoonstellingen. Er kijken nauwelijks meer mensen naar programma's over beeldende kunst dan er naar galeries of naar kunstmusea gaan. Toneeluitvoeringen (die van amateurs inbegrepen) trekken zelfs evenveel publiek als het aantal kijkers naar televisieprogramma's over theater. Hoewel traditionele cultuuruitingen via de elektronische media een breed publiek bedienen, is het bereik niet in alle sectoren even groot. Over de jaren (1983-1995) is de belangstelling voor het traditionele cultuuraanbod via de elektronische media bovendien wat teruggelopen.

2.3 Veranderingen in de samenstelling van de groep participanten

Onderzoek naar cultuurparticipatie heeft steeds weer laten zien dat niet alle bevolkingsgroepen er in gelijke mate bij betrokken zijn. Vooral het opleidingsniveau en de leeftijd van personen alsmede het sociaal milieu waarin men opgroeide, bleken van belang (bv. CBS 1964; SCP 1976 en 1992; Ganzeboom 1989; Knulst 1989; Van Beek en Knulst 1991). Het grootste deel van de onderzoeken heeft betrekking op het bezoek aan culturele instellingen. Minder vaak werd de deelname aan kunstzinnige activiteiten onderzocht. In deze paragraaf zal de samenstelling van de

groep cultureel actieven beschreven worden en opnieuw op de vier verschillende terreinen: beoefenen van kunstzinnige activiteiten, bezoek aan culturele instellingen, het volgen van kunst via elektronische media en het zelf verzamelen van kunstvoorwerpen.

Bij de beoefening van kunstzinnige activiteiten is de deelname aan beeldende vakken (tekenen, schilderen, grafisch werk en beeldhouwen, boetseren, pottenbakken, sieraden maken) en podiumvakken (zingen; bespelen van een muziekinstrument; toneel, mime, volksdans, ballet) onderscheiden.¹²

Bij het bezoek aan culturele instellingen zijn bezoekgegevens van toneel, klassieke concerten, opera en operette en ballet onder het etiket 'traditionele podiumkunsten' samengevoegd. De gegevens over cabaret, popmuziek, jazz en musical zijn samen genomen als 'populair podiumaanbod'. In bijlage B2.2 zijn de gegevens voor iedere vorm van podiumkunst wel afzonderlijk weergegeven. Verder zijn de kenmerken van bezoekers van kunstmusea en van galeries apart weergegeven.

Bij het mediagebruik is een onderscheid gemaakt tussen kunstprogramma's op televisie en radio enerzijds en klassieke muziek op televisie, radio, cd of plaat anderzijds.

Bij het zelf verzamelen van kunstvoorwerpen is apart aandacht besteed aan de kenmerken van leden van kunstuitleeninstellingen en van kopers van beeldende-kunstvoorwerpen.

In de beschikbare data worden de volgende twee zaken belicht.

- Naar welke sociale kenmerken onderscheiden deelnemers aan kunst en cultuur zich van niet-deelnemers?
- In hoeverre is de samenstelling van de groep deelnemers in de afgelopen decennia veranderd?

Omwille van de overzichtelijkheid zijn bij de beschrijvingen steeds dezelfde achtergrondkenmerken gebruikt. Onder de geselecteerde kenmerken zijn er verschillende die naar facilitatie of juist beperkingen voor kunstparticipatie verwijzen. Deelname aan kunst en cultuur is een vorm van vrijetijdsbesteding. Omdat er veel andere mogelijkheden zijn, moet er uit verschillende alternatieven gekozen worden, waarbij voor- en nadelen tot op zekere hoogte tegen elkaar worden afgewogen. De uitkomst van zo'n afweging zal afhangen van hulpbronnen waarover iemand beschikt en van beperkingen waarmee iemand geconfronteerd wordt. Tot die hulpbronnen behoren de culturele competentie en de culturele belangstelling in de directe sociale omgeving. Bij restricties kan men denken aan financiële middelen en fysieke belemmeringen en beperkingen die de gezinssituatie met zich meebrengt. De nabijheid van culturele voorzieningen en een ruime hoeveelheid vrije tijd kunnen eveneens van invloed zijn.

De analyses zijn opnieuw uitgevoerd op gegevens van het Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (AVO) vanwege de grootte van de steekproef en omdat in dit survey gedetailleerd naar de cultuurparticipatie is gevraagd. Voor inzicht in de mogelijk veranderde samenstelling van de participanten is de deelname steeds op

twee meetmomenten weergegeven. Voor alle participaties vormt 1995 het meest recente peiljaar. Maar omdat bij de beoefening van kunstvakken het reeds besproken vragenlijsteffect de 1995-meting beïnvloed heeft, is voor die deelnamevorm 1991 als laatste meetmoment genomen.

Als vergelijkingspunt is zoveel mogelijk 1983 aangehouden. In dit jaar is in de AVO-enquête op overeenkomstige wijze naar de belangstelling voor kunst gevraagd als in 1995. In 1983 is echter niet gevraagd naar het bezoek aan kunstmusea en naar het verzamelen van kunstvoorwerpen. Hiervoor is 1979 als vergelijkingsjaar gekozen. Het bleek niet mogelijk om voor alle deelnamevormen een vergelijking te maken tussen 1979 en 1991/95. In 1979 is anders gevraagd naar het beoefenen van kunstvakken en geheel niet naar het volgen van kunst via elektronische media.

Sekse

Uit eerder onderzoek is bekend dat vrouwen meer belangstelling voor kunst hebben dan mannen. Jongens gaan zelfs voor verwijfd door als zij wat voor kunst voelen (De Waal 1989). Voor bepaalde vormen van kunstzinnige activiteit zijn normen ook seksspecifiek. Jongens worden bijvoorbeeld meer gestimuleerd tot fotograferen en filmen en minder tot dans en textiele werkvormen dan meisjes (Van Beek en Knulst 1991).

Tabel 2.7 Belangstelling voor kunst, naar sekse, bevolking van 6 jaar en ouder, 1979-1995 (in procenten)

	mannen		vrouwen	
	1983	1995	1983	1995
beoefenen kunstvakken ^a	41	41	55	55
beeldend vak	17	18	20	25
podiumvak	21	23	32	33
bezoek culturele instellingen ^b	46	45	49	52
traditionele podiumkunsten ^c	25	27	31	35
populair podiumaanbod ^d	23	27	21	26
kunstmuseum ^e	11	15	12	19
galerie	16	17	18	20
volgen van kunst via elektronische media	64	60	66	65
kunstprogramma's op televisie en radio	38	38	40	41
klassieke muziek op televisie, radio, cd of plaat	52	47	55	52
zelf verzamelen van kunst ^e	6	6	5	6
lid kunstuitleen	1	2	1	2
zelf kopen beeldende kunst	5	5	4	4

^a Alle in tabel 2.1 genoemde vakken, gegevens uit 1991 in plaats van 1995.

^b Bezoek aan toneel, klassieke concerten, ballet, cabaret, musea of galeries.

^c Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^d Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

^e Gegevens uit 1979 in plaats van 1983.

Bron: SCP (AVO'79-'95)

De gegevens in tabel 2.7 bevestigen nog eens dat vrouwen meer belangstelling voor kunst hebben dan mannen. Vooral bij het beoefenen van amateurkunst zijn vrouwen actiever. Het vrouwenoverwicht is in de beeldende vakken nog wat sterker dan bij de podiumvakken. Ook onder de personen die jaarlijks tenminste één culturele instelling bezoeken, zijn er meer vrouwen dan mannen. Vrouwen gebruiken bij de participatie ook meer elektronische media dan mannen. Een uitzondering vinden we bij het aankopen van beeldende kunst. Hier zijn de mannen in de meerderheid. De bezoekcijfers van vrouwen zijn gestegen. Het percentage mannen dat jaarlijks tenminste één culturele instelling bezoekt is in tegenstelling tot dat van vrouwen niet toegenomen. Mannen hadden bij het populaire podiumaanbod een licht overwicht, maar aangezien vrouwen iets meer zijn gegaan, is het verschil thans nagevoel verdwenen.

Leeftijd

Leeftijd kan op verschillende manieren van invloed zijn op de deelname. Op oudere leeftijd vormen lichamelijke beperkingen mogelijk een oorzaak voor een dalende interesse voor kunst. Hierdoor zou men moeilijker van huis kunnen om bijvoorbeeld een museum of een schouwburg te bezoeken. De leeftijd zou echter nog op een andere manier een rol van betekenis kunnen spelen. Bij de beoefening van kunstzinnige activiteiten bijvoorbeeld zou de gevoelsbeheersing een rem op de expressiviteit kunnen vormen. Mogelijk geldt dit in het bijzonder voor ouderen, omdat jongeren hun spontaniteit nog minder aan banden hebben gelegd.

Tabel 2.8 Belangstelling voor kunst, naar leeftijd, bevolking van 6 jaar en ouder, 1979-1995 (in procenten)

	6-15 jaar		16-25 jaar		26-45 jaar		46-64 jaar		≥ 65 jaar	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995	1983	1995	1983	1995
deelname kunstvakken ^a	60	69	62	58	48	48	39	38	29	31
beeldend vak	42	55	29	29	13	17	9	11	6	8
podiumvak	42	52	37	38	24	25	16	19	14	15
bezoek culturele instellingen ^b	52	52	49	43	50	51	46	53	36	37
traditionele podiumkunsten ^c	26	32	27	26	30	32	29	36	25	35
populair podiumaanbod ^d	14	10	43	43	25	36	15	22	6	9
kunstmuseum ^e	-	-	14	15	13	18	11	19	8	12
galerie	-	-	16	13	19	19	18	25	11	14
volgen van kunst via elektronische media	42	37	63	55	71	67	73	72	69	67
kunstprogramma's op televisie en radio	16	18	41	39	46	46	44	43	40	38
klassieke muziek op televisie, radio, cd of plaat	34	25	43	34	60	54	64	64	62	60
zelf verzamelen van kunst ^e	-	-	3	2	8	6	7	9	3	2
lid kunstuitleen	-	-	1	1	1	2	1	2	1	1
zelf kopen beeldende kunst	-	-	3	1	7	6	5	7	2	2

^a Alle in tabel 2.1 genoemde vakken, gegevens uit 1991 in plaats van 1995.

^b Bezoek aan toneel, klassieke concerten, ballet, cabaret, musea of galleries.

^c Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^d Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

^e Gegevens uit 1979 in plaats van 1983.

Bron: SCP (AVO'79-'95)

Jongeren (tussen de 6 en 16 jaar) beoefenen veel vaker kunstzinnige activiteiten dan ouderen (tabel 2.8). De participatiecijfers dalen naarmate men opschuift van jong naar oud. Ouderen schakelen vaker dan jeugdigen elektronische media in om kunst te volgen. Bij het bezoek aan culturele instellingen zijn de verschillen tussen leeftijdsgroepen kleiner. Jongeren van 16-25 jaar en ouderen boven de 65 jaar blijven echter wel achter op de rest van bevolking. In hoofdstuk 6 zal nagegaan worden in hoeverre lichamelijke beperkingen van 65-plussers hierbij een rol spelen.

Traditionele podiumkunsten, kunstmusea en galleries trekken relatief veel publiek uit de leeftijdsklassen van 36 tot 65 jaar. Bij de traditionele podiumkunsten verschilt de leeftijdsverdeling bij klassieke muziek van die bij toneel. Vooral de klassieke concerten trekken een oud publiek; het toneel slaagt er beter in jongeren te trekken. Als amateurtoneel wordt meegeteld, komen zelfs de meeste bezoekers uit de leeftijdsklasse van 6-15 jaar (zie tabel B2.2).

Het bezoek aan voorstellingen van medeleerlingen kan hier ook onder vallen. Bij het beroepstoneel ligt het bezoek onder 6-15-jarigen juist relatief laag; de meeste

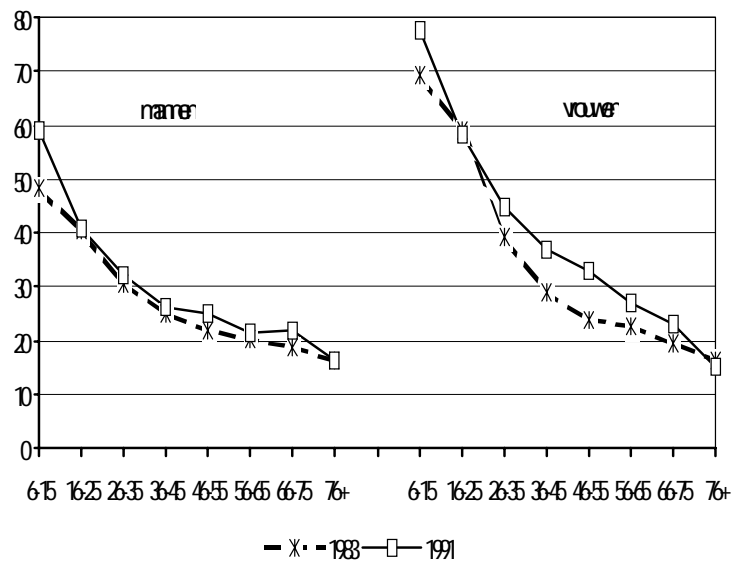
bezoekers zijn hier tussen de 26 en 55 jaar.

In eerder onderzoek is al gewezen op de vergrijzing van het podiumpubliek en het museumpubliek (Knulst 1995; Smithuijsen 1997; De Haan 1997; SCP 1998). Deze bevinding wordt ondersteund door de gegevens in tabel 2.8. Onder de 16-25-jarigen is de deelname veelal iets gedaald of gelijk gebleven. Onder de bevolking van 46 jaar en ouder nam het percentage kunstzinnige amateurs en het percentage bezoekers van culturele instellingen juist toe. Bij het mediagebruik is het luisteren naar klassieke muziek onder jongeren sterk gedaald, terwijl het onder ouderen slechts licht daalde. De 46-64-jarigen horen al evenzeer tot de groepen die over de jaren vaker beeldende kunst huurden of kochten. Bij diverse participatievormen is er dus sprake van een vergrijzing van de groep belangstellenden.

Jongeren lopen vooral warm voor populaire cultuur. Jongeren van 16 tot 35 jaar zijn bij popmuziek, jazz, musical en cabaret sterk oververtegenwoordigd. In 1995 waren overigens 36-45-jarigen hier ook enigszins oververtegenwoordigd. De belangstelling voor het populair podiumaanbod is met name onder de leeftijdsgroepen van 26-35 jaar en van 35-45 jaar gestegen. Dat met name onder dertigers en veertigers het bezoek is gestegen, zou erop kunnen wijzen dat deze personen de interesse voor de populaire cultuur waarmee ze zijn opgegroeid bij het ouder worden hebben vastgehouden.

Komen we terug bij de beoefening van beeldende en podiumvakken, dan blijken meisjes actiever als amateur dan jongens (figuur 2.1). Het overwicht van vrouwen blijft ook in latere levensfasen bestaan. De participatiecijfers onder de 6-15-jarigen vielen in 1991 hoger uit dan in 1983. Uit figuur 2.1 blijkt verder dat vooral vrouwen in de leeftijd tussen 36 en 55 jaar hun activiteit hebben opgevoerd.

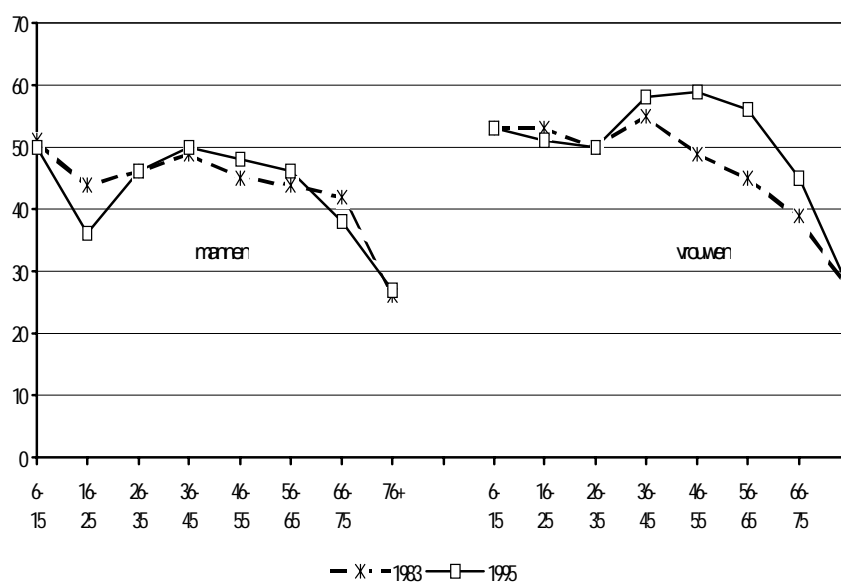
Figuur 2.1 Beoefening van beeldend of podiumvak, naar sekse en leeftijd, bevolking van 6 jaar en ouder, 1983 en 1991 (in procenten)

Bron: SCP (AVO '83 en '91)

Ook bij het bezoek aan culturele instellingen hebben de trends in de deelname van jongeren en ouderen zich bij mannen wat anders ontwikkeld dan bij vrouwen. Bij mannen daalde het bezoek onder 16-25-jarigen vrij sterk, terwijl het onder 46-65-jarigen enigszins steeg (figuur 2.2). Bij vrouwen daalde het bezoek onder 16-25-jarigen slechts in lichte mate en steeg het bezoek onder 46-65-jarigen vrij sterk. Beschouwt men de groep tot 65 jaar afzonderlijk, dan bestonden er in 1983 bij mannen slechts kleine participatieverschillen tussen de leeftijdsgroepen. De verschillen zijn door de beschreven ontwikkelingen groter geworden. In 1983 bleef het bezoek onder 46-65-jarige vrouwen achter bij dat van jongere vrouwen. Twaalf jaar later behoorde deze groep oudere vrouwen tot de cultureel meest actieven.

Figuur 2.2 Bezoek aan culturele instellingen, naar sekse en leeftijd, bevolking van 6 jaar en ouder, 1983 en 1995 (in procenten)

Bron: SCP (AVO '83 en '95)

Het culturele mediagebruik daalde onder 16-25-jarige mannen eveneens vrij sterk. De 46-55-jarige vrouwen zijn de enigen die media op het gebied van cultuur meer zijn gaan gebruiken. Ouderen gebruiken elektronische media vooral om naar klassieke muziek te luisteren.

In 1995 waren de kopers van kunst vooral aan te treffen onder de 36-55-jarigen. Deze leeftijdsgroep is ook onder de leden van de kunstuitleencentra oververtegenwoordigd. In 1979 waren het vooral de 26-45-jarigen die kunst kochten en leenden. Dit wijst mogelijk op enthousiaste cohorten die hun belangstelling bij het ouder worden hebben vastgehouden.

Gezinsituatie en positie in gezin

De tijdsdruk is afhankelijk van de gezinsituatie waarin mensen zich bevinden. Ouders met jonge kinderen (en vooral als zij een baan erbij hebben) worden het meest door allerlei verplichtingen belast. Alleenstaanden hebben minder beperkingen en kunnen zich vaker vrijmaken. De mate van gebondenheid kan dus voor een deel uit gegevens over de gezinsituatie worden afgeleid.

Tabel 2.9 Belangstelling voor kunst, naar gezinssituatie, bevolking van 6 jaar en ouder, 1979-1995 (in procenten)

	alleenstaand		inwonend kind		gezin zonder kind (≤ 14 jr)		gezin met kind (≤ 14 jr)	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995	1983	1995
deelname kunstvakken ^a	48	50	60	58	42	40	47	52
beeldend vak	15	20	34	34	11	13	19	27
podiumvak	28	28	38	39	19	21	27	31
bezoek culturele instellingen ^b	52	54	50	44	46	50	46	46
traditionele podiumkunsten ^c	39	38	26	26	32	32	28	28
populair podiumaanbod ^d	27	36	36	32	20	26	14	19
kunstmuseum ^e	18	27	12	11	11	18	11	13
galerie	22	26	13	10	18	21	15	14
volgen van kunst via elektronische media	78	76	55	48	70	69	61	57
kunstprogramma's op televisie en radio	53	51	31	31	44	43	33	34
klassieke muziek op televisie, radio, cd of plaat	70	65	38	29	60	58	52	44
zelf verzamelen van kunst ^e	6	6	2	1	6	6	6	6
lid kunstuitleen	1	1	1	1	1	2	1	2
zelf kopen beeldende kunst	6	6	2	1	5	6	5	5

^a Alle in tabel 2.1 genoemde vakken, gegevens uit 1991 in plaats van 1995.

^b Bezoek aan toneel, klassieke concerten, ballet, cabaret, musea of galeries.

^c Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^d Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

^e Gegevens uit 1979 in plaats van 1983.

Bron: SCP (AVO'79-'95)

De bijzonderheden van de leeftijdsklassen zijn ten dele terug te vinden bij de uitslagen die naar gezinspositie zijn uitgesplitst (tabel 2.9). In 1995 gold nog steeds dat het bezoek aan podiumkunsten, kunstmusea en galeries hoger uitvalt naarmate de zorglast van een huishouden geringer is. Alleenstaanden (onder de 65 jaar) zijn gemiddeld vrij actief op diverse gebieden (met name bezoek van instellingen en mediagebruik). Ouders met jonge kinderen zijn dit veel minder.

Daar staat tegenover dat ouders met jonge kinderen vaker dan alleenstaanden kunstvakken beoefenen. Ouders met kinderen in de leeftijd tot 14 jaar blijken ook bij beeldende en podiumvakken actiever dan samenwonenden zonder jonge kinderen. Mogelijk zijn ouders samen met hun kinderen actief. Bij de beeldende en de podiumvakken komen de hoogste percentages beoefenaars onder de inwonende kinderen voor.

Opnieuw blijkt dat jongeren, in dit geval de thuiswonende kinderen, veel belangstelling voor populair podiumaanbod hebben. Niettemin daalde het percentage bezoekers onder deze groep tegen de trend in. Op een geheel ander gebied, het bezoek van kunstmusea en galeries, deed zich iets vergelijkbaars voor: de trend wijst op toenemende belangstelling, maar onder inwonende kinderen daalde het bezoek. Inwonende kinderen en ouders met jonge kinderen luisteren thuis relatief weinig naar klassieke muziek en het luisteren is hier tevens het meest afgenomen.

De aard van de hoofdbezigheid blijkt volgens tabel 2.10 weinig invloed te hebben op culturele activiteiten. Uit de cijfers blijkt dat schoolgaande en studerende jongeren vaker kunstvakken beoefenen dan ouderen (i.c. gepensioneerden) en omgekeerd juist minder vaak kunstprogramma's via elektronische media volgen (tabel 2.10). De deelname in kringen van gepensioneerden blijft nog achter op die van de overige onderscheiden groepen, maar dit verschil wordt minder.

Tabel 2.10 Belangstelling voor kunst, naar maatschappelijke positie, bevolking van 6 jaar en ouder, 1979-1995 (in procenten)

	gepens./VUT/ AOW		werkloos/ arbeids- ongeschikt		huishouding		schoolgaand/ studerend		werkend	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995	1983	1995	1983	1995
deelname kunstvakken ^a	29	32	47	42	44	47	62	68	46	46
beeldend vak	7	9	19	17	9	14	40	47	13	17
podiumvak	14	15	22	21	20	22	43	50	23	25
bezoek culturele instellingen ^b	38	40	39	42	42	44	55	53	49	52
traditionele podiumkunsten ^c	26	27	21	26	26	29	30	32	29	33
populair podiumaanbod ^d	8	10	23	23	14	18	28	22	27	37
kunstmuseum ^e	9	14	11	16	9	12	20	22	13	19
galerie	12	16	17	18	15	15	23	18	19	21
volgen van kunst via elektronische media	71	62	67	68	67	69	52	45	70	68
kunstprogramma's op televisie en radio	44	39	43	41	39	38	28	27	45	45
klassieke muziek op televisie, radio, cd of plaat	64	61	54	57	59	55	39	30	58	54
zelf verzamelen van kunst ^e	3	3	4	5	4	3	3	2	7	8
lid kunstuitleen	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
zelf kopen beeldende kunst	3	3	3	4	3	2	3	1	6	7

^a Alle in tabel 2.1 genoemde vakken; gegevens uit 1991 i.p.v. 1995.

^b Bezoek aan toneel, klassieke concerten, ballet, cabaret, musea of galleries.

^c toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^d Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

^e Gegevens uit 1979 i.p.v. 1983.

Bron: SCP (AVO'79-'95)

Ook het uitoefenen van werk blijkt geen belemmering te zijn voor kunstzinnige interesses. Personen met een baan bezoeken zelfs vaker culturele instellingen en verzamelen ook vaker kunstvoorwerpen dan niet-werkenden. Deze oververtegenwoordiging heeft mogelijk te maken met de financiële situatie. Werkenden tonen vooral meer interesse voor het populair podiumaanbod. Bij het bezoek aan traditionele podiumkunsten, kunstmusea en galleries ligt hun participatie net boven het gemiddelde en is het verschil met personen met een andere hoofdbezigheid kleiner.

Werkenden kopen en lenen vaker beeldende kunst dan personen zonder baan. Scholieren en studenten bezoeken weer vaker kunstmusea dan werkenden. De belangstelling voor het populair podiumaanbod onder scholieren en studenten is in de periode 1983-1995 gedaald, terwijl deze onder werkenden juist sterk is gestegen. Werklozen en arbeidsongeschikten doen als beoefenaar van kunstvakken overigens niet onder voor werkenden.

Huisvrouwen, althans degenen die huishouding hun hoofdbezigheid noemen, zijn actiever geworden op beeldend terrein.

Opleidingsniveau

Aangenomen wordt dat culturele competentie van grote invloed is op de participatie. Personen met een meer dan gemiddelde competentie bezoeken vaker musea, schouwburgen en concertzalen. Zij zouden meer culturele kennis hebben en ook de gedragscodes in culturele instellingen beter beheersen dan personen met geringe culturele competentie. Culturele competentie is in de SCP-databestanden echter niet apart gemeten. Aangezien competentie sterk samenhangt met het niveau van de genoten opleiding, kan de mate van competentie ook afgelezen worden aan het opleidingsniveau. Dat hoger opgeleiden oververtegenwoordigd zijn onder de cultureel actieven mag als algemeen bekend verondersteld worden. Eerder onderzoek heeft dit veelvuldig aangetoond (bv. CBS 1964; SCP 1976 en 1992; Ganzeboom 1989; Knulst 1989). Verwacht kan worden dat het bereikte opleidingsniveau ook samenhangt met het beoefenen van kunstvakken (vgl. Van Beek en Knulst 1991).

De verspreiding van cultuur via media heeft een democratiserend effect gehad. Ten eerste is de participatie via de media groter dan het bereik van de zalen (SCP 1992). Ten tweede zijn de deelnamepercentages van hoger en lager opgeleiden minder ongelijk verdeeld dan het bezoek aan culturele instellingen (Vierkant 1987; Intomart Qualitatief 1989).

Bij de navolgende uitsplitsingen naar opleidingsniveau is van de steekproef fractie van 18 jaar en ouder uitgegaan. De nog schoolgaande jeugd is immers moeilijk naar opleidingsniveau te klasseren.

Opnieuw blijken met het opleidingsniveau grote verschillen in deelname samen te hangen. Dat geldt in het bijzonder voor het bezoek van culturele instellingen en het zelf verzamelen van beeldende kunst. In 1995 ging van de lager opgeleiden (lo of vglo) 28% naar een museum, galerie, schouwburg of concertzaal, tegen 77% van de hoger opgeleiden (hbo of universiteit) (zie tabel 2.11). Ook bij andere participatievormen neemt het percentage deelnemers toe naarmate het opleidingsniveau hoger ligt.

De verschillen tussen hoger en lager opgeleiden zijn in de jaren tachtig en negentig over het algemeen onveranderd gebleven.

Bij het bezoek van populair podiumaanbod bleven de verschillen tussen hoger en lager opgeleiden niet constant. Het percentage hoger opgeleiden dat jaarlijks een bezoek brengt nam hier sterk toe, waardoor het verschil met lager opgeleiden groter is geworden.

Tabel 2.11 Belangstelling voor kunst, naar opleidingsniveau, bevolking van 18 jaar en ouder, 1979-1995 (in procenten)

	lo, vglo		lbo, mavo		mbo, hbs, vwo		hbo, wo	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995	1983	1995
deelname kunstvakken ^a	30	29	44	42	57	55	63	58
beeldend vak	6	8	12	15	20	22	22	23
podiumvak	14	13	20	20	32	31	35	38
bezoek culturele instellingen ^b	29	28	42	39	61	58	77	77
traditionele podiumkunsten ^c	18	17	24	23	37	37	53	53
populair podiumaanbod ^d	9	12	21	24	37	39	38	47
kunstmuseum ^e	4	6	8	10	19	19	34	41
galerie	8	8	13	13	26	22	39	40
volgen van kunst via elektronische media	59	54	67	62	78	73	92	90
kunstprogramma's op televisie en radio	29	27	42	36	55	51	69	65
klassieke muziek op televisie, radio, cd of plaat	51	44	53	49	65	56	83	80
zelf verzamelen van kunst ^e	2	2	4	3	7	5	18	18
lid kunstuitleen	0	1	1	1	2	2	2	4
zelf kopen beeldende kunst	2	1	3	2	6	4	17	16

^a Alle in tabel 2.1 genoemde vakken, gegevens uit 1991 in plaats van 1995.

^b Bezoek aan toneel, klassieke concerten, ballet, cabaret, musea of galeries.

^c Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^d Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

^e Gegevens uit 1979 in plaats van 1983.

Bron: SCP (AVO'79-'95)

Ook bij het mediagebruik neemt het percentage deelnemers toe naarmate het opleidingsniveau hoger ligt. Het percentage kijkers en luisteraars ligt bij zowel de kunstprogramma's als de klassieke muziek onder de laagst opgeleiden (lo, vglo) ongeveer de helft lager dan bij de hoogst opgeleiden (hbo, wo). Doordat de lager opgeleiden bij het luisteren naar klassieke muziek meer zijn afgehaakt werd de kloof tussen hogere en lagere opleidingsniveaus nog groter. Verder daalde ook onder personen met ten hoogste havo, vwo of mbo de interesse voor klassieke muziek.

Het zijn opnieuw de hoger opgeleiden die kunst kopen. Ondanks de doelstelling van de kunstuitleencentra om kunst onder de aandacht van bredere lagen van de bevolking te brengen, zijn het ook hier de beter gesitueerden die lid zijn.

Gezinsinkomen

De beschikbaarheid van een ruim inkomen lijkt een gunstige conditie voor kunstdeelname. Hoewel de welvaartsgroei veel activiteiten binnen bereik van een breed publiek bracht, bestaan er nog steeds aanzienlijke verschillen in participatie tussen personen uit verschillende inkomensklassen (tabel 2.12). Personen uit huishoudens met de hoogste inkomens consumeren vaker kunst in zalen en lenen of kopen vaker kunstvoorwerpen dan personen uit huishoudens met de laagste inkomens. Bij de traditionele podiumkunsten en musea blijken de verschillen groter dan bij het populair podiumaanbod.

Tabel 2.12 Belangstelling voor kunst, naar gezinsinkomen, bevolking van 6 jaar en ouder, 1979-1995 (in procenten)

	laag inkomen		midden inkomen		hoog inkomen	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995
deelname kunstvakken ^a	41	44	50	50	59	53
beeldend vak	15	19	20	23	24	24
podiumvak	22	25	27	29	34	32
bezoek culturele instellingen ^b	37	38	47	45	65	65
traditionele podiumkunsten ^c	22	24	26	27	41	43
populair podiumaanbod ^d	18	21	21	24	33	37
kunstmuseum ^e	8	14	10	14	21	27
galerie	12	15	17	15	29	30
volgen van kunst via elektronische media	61	61	65	60	73	72
kunstprogramma's op televisie en radio	35	37	39	37	49	48
klassieke muziek op televisie, radio, cd of plaat	51	49	53	46	62	59
zelf verzamelen van kunst ^e	2	2	3	4	11	13
lid kunstuitleen	1	1	1	1	1	3
zelf kopen beeldende kunst	2	2	3	3	11	11

^a Alle in tabel 2.1 genoemde vakken, gegevens uit 1991 in plaats van 1995.

^b Bezoek aan toneel, klassieke concerten, ballet, cabaret, musea of galleries.

^c Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^d Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

^e Gegevens uit 1979 in plaats van 1983.

Bron: SCP (AVO'79-'95)

Het verschil tussen inkomensklassen is sinds 1983 in het algemeen ook niet kleiner geworden, met uitzondering van de beoefening van kunstvakken. Dit laatste kwam voor een groot deel door de sterk gedaalde participatie in de hoogste-inkomensgroep.

Geografische herkomst

Culturele accommodaties zijn weliswaar verspreid over Nederland, maar de grootste en de meest gerenommeerde staan in de grote steden en dus in het westen van het land. In plaatsen met veel gelegenheid mag verwacht worden dat het bezoek hoog is. Om verschillen in gelegenheid aan te geven zijn de woonplaatsen van ondervraagden als volgt ingedeeld:

- Amsterdam en randgemeenten (circa 6% van de bevolking);
- Rotterdam, Den Haag, Utrecht en randgemeenten (circa 16%);
- alle overige gemeenten van Nederland (circa 78%).

Tabel 2.13 Belangstelling voor kunst, naar geografische herkomst, bevolking van 6 jaar en ouder, 1979-1995 (in procenten)

	Amsterdam e.a.		rest Randstad		rest Nederland	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995
deelname kunstvakken ^a	52	48	49	47	47	48
beeldend vak	22	24	19	21	18	22
podiumvak	27	30	27	27	26	28
bezoek culturele instellingen ^b	59	54	45	55	47	47
traditionele podiumkunsten ^c	40	39	26	35	27	29
populair podiumaanbod ^d	32	33	20	29	22	25
kunstmuseum ^e	20	28	15	24	10	15
galerie	25	22	16	23	17	18
volgen van kunst via elektronische media	74	75	71	69	63	61
kunstprogramma's op televisie en radio	54	53	47	46	36	37
klassieke muziek op televisie, radio, cd of plaat	62	61	59	57	52	47
zelf verzamelen van kunst ^e	8	8	6	7	5	5
lid kunstuitleen	2	3	1	2	1	2
zelf kopen beeldende kunst	7	6	6	6	4	4

^a Alle in tabel 2.1 genoemde vakken, gegevens uit 1991 in plaats van 1995.

^b Bezoek aan toneel, klassieke concerten, ballet, cabaret, musea of galeries.

^c Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^d Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

^e Gegevens uit 1979 in plaats van 1983.

Bron: SCP (AVO'79-'95)

Het ruime aanbod van culturele voorzieningen in de Randstad lijkt een positieve invloed te hebben op het bezoek (tabel 2.13). In 1995 bracht ongeveer 55% van de personen die in de Randstad wonen een bezoek aan een culturele instelling, tegen 47% van de inwoners van gemeenten buiten de Randstad.

Het bezoek aan podiumkunsten in Amsterdam ligt weer hoger dan in de drie grootstedelijke agglomeraties Rotterdam, Den Haag en Utrecht.

De grotere toeloop van de Randstedelingen hoeft echter niet per se aan de grotere gelegenheid toegeschreven te worden. Randstedelingen luisteren en kijken vaker dan niet-Randstedelingen naar kunst via elektronische media, terwijl de mogelijkheden hier gelijk zijn. Deze gegevens zouden erop wijzen dat in de grote stad, en dan met name in de Amsterdamse agglomeratie, meer kunstliefhebbers wonen dan buiten de Randstad.

Inwoners van de grote steden kopen en lenen ook vaker beeldende kunst dan personen die erbuiten wonen. De beoefening van kunstvakken komt in tegenstelling tot de receptieve kant niet vaker in de grote steden voor.

Het verschil tussen bezoekpercentages van inwoners van Rotterdam, Den Haag en Utrecht en dat van de bevolking uit de rest van Nederland is sinds begin jaren tachtig nog enigszins toegenomen. De verschillen die er binnen de Randstad in 1983 nog waren bleken in 1995 nagenoeg verdwenen.

In het vooroorlogse Nederland bestonden er vanuit protestantse kring bezwaren tegen toneel als uitingsvorm, tegen de sfeer rond het beroepstoneel en tegen de inhoud van toneelstukken die ten uitvoering werden gebracht (WVC 1993: 42). In hoeverre is geloofsovertuiging tegenwoordig nog van invloed?

Tabel 2.14 Belangstelling voor kunst, naar levensbeschouwing, bevolking van 6 jaar en ouder, 1979-1995 (in procenten)

	Ned. hervormd		gereformeerd		rooms- katholiek		anders		geen/ humanistisch	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995	1983	1995	1983	1995
	deelname kunstvakken ^a	45	45	53	55	46	43	52	56	50
beeldend vak	15	17	19	21	17	19	17	24	23	27
podiumvak	25	27	32	38	25	24	35	40	26	29
bezoek culturele instellingen ^b	45	48	49	52	44	45	48	43	52	52
traditionele podiumkunsten ^c	29	31	28	33	25	29	31	26	30	33
populair podiumaanbod ^d	18	22	16	19	20	24	19	18	28	33
kunstmuseum ^e	9	12	9	14	10	14	17	13	16	23
galerie	14	16	14	17	16	16	22	15	21	23
volgen van kunst via elektronische media	64	61	71	65	61	60	76	65	67	65
kunstprogramma's op televisie en radio	36	36	35	32	35	36	40	37	46	45
klassieke muziek op televisie, radio, cd of plaat	55	50	64	57	50	48	71	53	53	50
zelf verzamelen van kunst ^a	3	4	4	5	5	5	6	4	7	8
lid kunstuitleen	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2
zelf kopen beeldende kunst	3	3	4	4	4	4	6	3	7	7

^a Alle in tabel 2.1 genoemde vakken, gegevens uit 1991 in plaats van 1995.

^b Bezoek aan toneel, klassieke concerten, ballet, cabaret, musea of galeries.

^c Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^d Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

^e Gegevens uit 1979 in plaats van 1983.

Bron: SCP (AVO'79-'95)

Naar levensbeschouwing zijn er geen verschillen die zich over de volle breedte manifesteren (tabel 2.14). Een meer dan gemiddelde belangstelling komt voor onder de groep niet-gelovigen en de aanhangers van een humanistische levensbeschouwing. Gereformeerden lijken zich aangetrokken te voelen tot podiumvakken, luisteren relatief vaak naar klassieke muziek via de media en zijn tevens dikwijls lid van een kunstuitleen. In vergelijking met gereformeerden volgen hervormden en katholieken vaak programma's over beeldende kunst, theater enzovoort. Katholieken kopen vaker beeldende kunst dan protestanten, al is het verschil met gereformeerden klein. Verder is er een meer dan gemiddelde participatie in amateurkunst (met name podiumvakken) onder de groep die zich tot de overige, niet nader gespecificeerde richtingen rekende.

In de gepresenteerde cijfers zijn protestanten en katholieken in de loop van de tijd steeds meer op elkaar gaan lijken. Uitzondering hierbij zijn de verschuivingen bij de amateurkunst. Onder gereformeerden is de beoefening van kunstzinnige activiteiten (met name podiumvakken) sterker toegenomen dan onder hervormden en katholieken.

Hierdoor werd de voorsprong van de toch al actieve gereformeerden nog groter. Protestanten gaan nog steeds wat vaker dan katholieken naar traditionele podiumkunsten en musea. Katholieken blijven enigszins oververtegenwoordigd onder het publiek van populair podiumaanbod. Onder personen met een overtuiging anders dan de drie denominaties is het bezoek aan culturele instellingen sterk gedaald en dit geldt voor alle onderscheiden soorten aanbod. Onder de groep met een andere geloofsovertuiging beluistert men thuis ook veel minder klassieke muziek dan voorheen. Mogelijk hangt dit samen met de komst van allochtonen en daarmee de groei van het aantal moslims.¹³ Een nadere beschrijving van de participatie van allochtonen ligt voor de hand.

Geboorteland

Tot voor kort werd er in het onderzoek naar cultuurparticipatie geen acht geslagen op de etnische achtergrond. Gezien het groeiende aandeel van allochtonen onder de bevolking is het belang hiervan toegenomen. Vanwege gezinshereniging en verhuizing steeg het aantal allochtonen vooral in de jaren tachtig.¹⁴ In 1992 woonden er 2,4 miljoen allochtonen in Nederland. Bijna de helft hiervan wordt door de overheid tot de etnische minderheden gerekend. Dit gebeurt op basis van kenmerken van henzelf of van tenminste één van hun ouders, meestal het geboorteland. De vier grootste minderheidsgroeperingen zijn afkomstig uit Suriname (29%), Turkije (26%), Marokko (21%) en van de Antillen en Aruba (10%) (Tesser et al. 1996). In dit onderzoek vallen onder allochtonen personen van wie beide ouders buiten Nederland zijn geboren en die zelf in Nederland of in het geboorteland van hun ouders zijn geboren.

Allochtonen zijn opgevoed met andere tradities en expressievormen. Vooral oudere allochtonen lijken vast te houden aan eigen taal, gewoonten en geloofsovertuiging, hetgeen interesse voor traditionele westerse cultuuruitingen in de weg kan staan. Turken en Marokkanen besteden een groot deel van hun kijktijd aan satellietzenders uit de herkomstlanden. Vooral onder oudere immigranten zijn de zenders populair.

Uit de schaarse onderzoeken die op dit moment voorhanden zijn, uitgevoerd in Groningen en Utrecht, blijken de ondervraagde allochtonen ondervvertegenwoordigd onder een bezoekerspubliek voor traditionele westerse cultuur (Van Wel et al. 1996; Van den Hoogen en Van den Berg 1997). Volgens het Groningse onderzoek is van

achterstand bij de actieve vormen van cultuurbeoefening geen sprake, als maar van een brede definitie wordt uitgegaan. De Groningse onderzoekers zijn overigens niet nagegaan hoe de vergelijking uitvalt als ook autochtonen volgens een even brede definitie naar hun activiteiten wordt gevraagd. Zij menen evenwel voldoende argumenten te hebben om vast te stellen dat de deelname aan activiteiten onder allochtonen geenszins laag uitvalt (Van den

Hoogen en Van den Berg 1997). De aanduiding van kunstvakken is hier aan Nederlandse educatieve instituties ontleend.¹⁵ Deze aanduiding hoort bij de westerse kunsttraditie. Het AVO is noch voor allochtone noch voor autochtone culturele praktijken uitputtend.

In het AVO van 1995 is voor het eerst naar het geboorteland van de respondenten en dat van hun ouders gevraagd. Op basis van deze gegevens is zoals gebruikelijk vastgesteld of iemand als autochtoon dan wel als allochtoon wordt aangemerkt. Alleen personen die in staat waren om zelfstandig een Nederlandstalige vragenlijst in te vullen hebben aan het onderzoek meegewerkt.

Tabel 2.15 Belangstelling voor kunst, naar geboorteland, bevolking van 6 jaar en ouder, 1995 (in procenten)

	Nederland	Turkije/ Marokko	Suriname/ Antillen	Ned.Indië/ Moluk.	overig
deelname kunstvakken ^a	37	28	31	33	37
beeldend vak	18	18	18	13	19
podiumvak	23	10	20	21	21
bezoek culturele instellingen ^b	50	24	32	44	45
traditionele podiumkunsten ^c	31	13	21	31	29
populair podiumaanbod ^d	26	9	19	29	24
kunstmuseum ^e	17	5	6	22	24
galerie	19	3	8	25	19
volgen van kunst via elektronische media	63	49	61	69	66
kunstprogramma's op televisie en radio	39	28	35	49	42
klassieke muziek op televisie, radio, cd of plaat	50	36	48	60	53
zelf verzamelen van kunst ^e	6	1	3	8	8
lid kunstuitleen	2	0	1	3	2
zelf kopen beeldende kunst	5	1	3	6	7

^a Alle in tabel 2.1 genoemde vakken, gegevens uit 1991 in plaats van 1995.

^b Bezoek aan toneel, klassieke concerten, ballet, cabaret, musea of galleries.

^c Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^d Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

^e Gegevens uit 1979 in plaats van 1983.

Bron: SCP (AVO'95)

Uit de AVO-gegevens blijkt dat met name culturele instellingen weinig belangstellenden uit allochtone kring trekken (tabel 2.15). Dit geldt vooral voor personen die uit Turkije, Marokko, Suriname of de Antillen afkomstig zijn, maar in mindere mate ook voor personen uit voormalig Nederlands-Indië. Personen van Nederlands-Indische of Molukse afkomst bezoeken daarentegen vaker populair podiumaanbod en galleries dan autochtonen.

Personen afkomstig uit Turkije, Marokko, Suriname of de Antillen beoefenen ook minder vaak kunstvakken dan de autochtone bevolking. Dat geldt echter niet voor de beoefening van beeldende vakken. Turken en Marokkanen in het bijzonder zijn ondervertegenwoordigd onder de beoefenaren van podiumvakken. Onder personen van Indische of Molukse herkomst wordt er relatief weinig aan beeldende vakken deelgenomen.

Turken en Marokkanen volgen minder dan anderen kunst via de elektronische media en de groep van Indische of Molukse afkomst juist meer.

Personen afkomstig uit Marokko en Turkije zijn vrijwel nooit lid van een kunstuitleen en kopen zelden beeldende kunst. In mindere mate blijft ook de belangstelling onder Surinamers en Antillianen achter bij die van autochtonen. Andere allochtonen kopen juist relatief vaak kunst en een relatief groot percentage van hen is lid van een kunstuitleen. Dit laatste geldt in het bijzonder voor personen met een Indische of Molukse afkomst.

2.4 De invloed van de achtergrondkenmerken tezamen geanalyseerd

In het voorgaande zijn verschillen in deelnamepercentages steeds per achtergrondkenmerk beschreven. Er is niet nagegaan of de invloeden van verschillende achtergrondkenmerken elkaar versterken of neutraliseren. Zo is geconstateerd dat hoger opgeleiden en personen met hoge inkomens meer kunstzinnige belangstelling tonen dan lager opgeleiden en personen met een laag inkomen. Over het algemeen hebben hoger opgeleiden ook een hoog salaris. In hoeverre ligt het waargenomen verschil in deelname nu aan het opleidingsniveau en in hoeverre aan het gezinsinkomen?

Om dit soort vragen te kunnen beantwoorden dient de invloed van bijvoorbeeld opleidingsniveau gecontroleerd te worden voor de invloed van de overige achtergrondkenmerken. In tabel 2.16 is de samenhang tussen de participatievormen en de onderscheiden achtergrondkenmerken weergegeven. Bij iedere deelnamevorm is in de eerste kolom (èta) geen rekening gehouden met doorkruisende invloeden van genoemde andere kenmerken. In de tweede kolom (bèta) is dat wel gebeurd.¹⁶ Dezelfde indeling van de achtergrondgegevens is gebruikt als in de tabellen 2.7 tot en met 2.14. Bij het opleidingsniveau is echter niet uitgegaan van het hoogste voltooide onderwijs, maar is de indeling gebaseerd op het hoogste voltooide niveau of het niveau van het onderwijs dat scholieren en studenten volgen.

Na de correctie blijkt dat de grootste verschillen in deelname over het algemeen samenhangen met leeftijd en opleidingsniveau. In mindere mate zijn ook het geslacht, de gezinssituatie en de maatschappelijke positie van belang. Relatief bescheiden is de invloed van de geografische herkomst, de levensbeschouwing en het geboorteland. In het navolgende zal nader op de invloed van de verschillende achtergrondkenmerken ingegaan worden.

Tabel 2.16 Samenhang tussen verschillende participatievormen en achtergrondkenmerken, bevolking van 6 jaar en ouder, 1995

	deelname kunstzinnige activiteiten		bezoek culturele instelling		volgen van kunst via elektronische media		zelf verzamelen van kunst	
	èta	bèta	èta	bèta	èta	bèta	èta	bèta
sekse	0,14	0,15	0,07	0,10	0,05	0,06	0,01	(0,02)
leeftijd	0,21	0,22	0,11	0,19	0,26	0,27	0,16	0,10
gezinssituatie	0,12	0,07	0,06	0,12	0,20	0,09	0,10	0,03
maatschappelijke positie	0,21	0,09	0,10	0,09	0,20	0,04	0,14	0,08
opleidingsniveau	0,15	0,19	0,28	0,31	0,30	0,27	0,24	0,21
gezinssinkomen	0,08	0,05	0,19	0,12	0,10	0,06	0,15	0,09
geografische herkomst	0,02	(0,01)	0,07	0,05	0,10	0,06	0,03	(0,01)
levensbeschouwing	0,06	0,06	0,06	0,03	0,05	0,05	0,08	0,05
geboorteland	0,03	0,05	0,08	0,07	0,04	(0,02)	0,04	(0,02)

() betekent niet significant: $p > 0,01$

Bron: SCP (AVO'95)

Grote verschillen in de deelname hangen samen met de leeftijd. Dat geldt in het bijzonder voor het beoefenen van kunstzinnige activiteiten en het volgen van kunst via elektronische media. Bij het bezoek aan culturele instellingen en bij het zelf verzamelen van kunst zijn de verschillen tussen leeftijdsgroepen kleiner

(tabel 2.16). Op veranderingen in de leeftijdssamenstelling van de verschillende kunstpublieken zal in hoofdstuk 8 nader ingegaan worden.

Wat de gezinssituatie betreft, blijkt dat vooral jonge thuiswonende kinderen relatief vaak kunstzinnige activiteiten beoefenen en culturele instellingen bezoeken. Thuiswonende oudere kinderen besteden hun vrije tijd vaker op een andere manier. De gecorrigeerde cijfers geven aan dat ook alleenstaanden bijzonder cultureel actief zijn.

De invloed van maatschappelijke positie blijkt voor een groot deel toegeschreven te kunnen worden aan leeftijdsverschillen. Schoolgaanden en studerende beoefenen vaker kunstvakken dan gepensioneerden en volgen omgekeerd juist minder vaak klassieke muziek- en kunstprogramma's via elektronische media. Deze verschillen komen voor een groot deel voor rekening van onderliggende leeftijdsverschillen.

De invloed van de maatschappelijke positie hangt eveneens met het gezinsinkomen samen. Uit aanvullende analyses blijkt dat de financiële situatie van werkenden wel het kopen van beeldende kunst beïnvloedt, maar niet het bezoek aan instellingen.

Het is bekend dat bezoekers van kunstmanifestaties zich veeleer onderscheiden door een hoog opleidingsniveau en een culturele achtergrond dan door een hoog inkomen. Dat neemt niet weg dat de meeste bezoekers die een hogere opleiding hebben voltooid tevens tot de meer welgestelde groepen behoren. De verschillen tussen hoge- en lage-inkomensgroepen worden voor bijna de helft veroorzaakt door verschillen in het behaalde opleidingsniveau. Vergeleken met het opleidingsniveau is de invloed van de hoogte van het inkomen klein.

In paragraaf 2.3 is aangetoond dat de media een groter publiek bereiken dan de culturele instellingen. Hier kan echter tegenin gebracht worden dat de deelnamepercentages van hoger en lager opgeleiden niet minder ongelijk verdeeld zijn dan die bij het bezoek aan culturele instellingen (tabel 2.15). Uit tabel 2.15 blijkt verder dat de ongelijkheid in mediagebruik tussen hogere- en lagere-inkomensgroepen wel kleiner is dan die bij het bezoek aan instellingen.

De bevolking uit de grote steden in het westen en met name uit de Amsterdamse agglomeratie bezoekt vaker culturele instellingen en schakelt vaker elektronische media in om kunst te volgen dan de bevolking uit de rest van Nederland. De verschillen zijn echter klein. Bij het beoefenen van kunstvakken en bij het verzamelen van beeldende kunst zijn er geen significante verschillen tussen de genoemde groepen.

Vergeleken met het opleidingsniveau en de leeftijd zijn de invloeden van de geloofsovertuiging en van het geboorteland eveneens bescheiden. Bij statistische controle voor de invloed van andere kenmerken blijkt de invloed van opleidingsniveau of gezinsinkomen nauwelijks van invloed op de geconstateerde verschillen. Bij het verzamelen van beeldende kunst kan een deel van de verschillen naar geloofsovertuiging en naar geboorteland wel aan de invloed van het genoten onderwijs toegeschreven worden.

De deelnameverschillen tussen katholieken, gereformeerden en hervormden zijn over het algemeen gering. De deelname aan kunstvakken onder personen met een andere geloofsovertuiging blijkt hoger als gecontroleerd is voor het herkomstland van de respondenten.

Noten

- ¹ De trend is berekend met logistische-regressieanalyse, waarbij de deelname aan een bepaalde activiteit de afhankelijke variabele vormt en de vijf peiljaren de onafhankelijke. Niet in alle gevallen is de afname of toename lineair. In sommige gevallen biedt een kromlijngige trend een betere beschrijving van de ontwikkeling.
- ² Als het deelnamepercentage over de bevolking van 12 jaar en ouder berekend wordt, geven ook de AVO-data aan dat tekenen en schilderen (12% in 1995) ongeveer even vaak voorkomt als musiceren (11% in 1995). In 1983 was er zelfs helemaal geen verschil: beide vormen van kunstzinnige activiteit hadden een bereik van 13%.
- ³ In 1994 beheerden de kunsttencentra een totale collectie van 300.000 kunstwerken waarvan er ruim 190.000 uitgeleend waren (CBS 1996).
- ⁴ Deze verbanden worden niet veroorzaakt doordat men in de tussentijd ouder is geworden en daardoor een grotere kans heeft ooit met verschillende vormen van beeldende kunst in aanraking te zijn gekomen.
- ⁵ Ook in de periode vóór 1979 zijn in bevolkingsonderzoek vragen over cultuurparticipatie gesteld. Deze vragen zijn vaak op een andere manier geformuleerd dan in de AVO's en hierdoor kunnen verschillen in uitkomsten op meerdere manieren geïnterpreteerd worden. In de reeds eerder genoemde SCP-studies is tevens het bezoek aan podiumkunsten (Knulst 1995: 73-74) en aan musea (De Haan 1997: 34) voor 1979 vergeleken met dat erna. Om deze redenen zal hier de blik gericht worden op de periode vanaf 1979.
- ⁶ De trend is berekend op basis van een lineair verband tussen de deelname en het jaar van de enquête. Het bezoek aan ballet, filmhuis en museum was in tussenliggende jaren hoger en het bezoek aan bioscopen juist lager dan in 1979 en in 1995. Een kromlijngig verband past in deze gevallen beter bij de data dan een lineair verband. Verwachtingen over toekomstige deelname zouden evenzo beter gebaseerd kunnen worden op een kromlijngig verband.
- ⁷ Een gelijkblijvend percentage betekent dat het aantal bezoekers onder de bevolking evenredig is opgelopen met de groei van de bevolkingssomvang. De belangstelling is relatief gelijk gebleven maar in absolute termen enigszins gestegen.
- ⁸ Bij de klassieke muziek is het bezoek aan opera en operette meegeteld. Het publiek voor opera en operette valt grotendeels samen met dat voor klassieke muziekuitvoeringen sec. In het AVO'87 is voor het eerst afzonderlijk gevraagd naar het bezoek aan klassieke concerten enerzijds en aan opera en operette anderzijds. De oorspronkelijk bredere verzamelvraag (die opera en operette omvat) levert nauwelijks hogere participatiecijfers op dan de latere smallere vraag naar klassieke concerten (exclusief opera en operette).
- ⁹ De organisatie van popfestivals is voornamelijk aangewezen op horecaomzet, sponsorbijdragen en kaartverkoop om de begroting sluitend te maken.
- ¹⁰ Bij alle AVO's hebben personen onder de 16 jaar altijd een aangepaste vragenlijst ingevuld. In de zogenoemde jongerenvragenlijst van AVO'79 is niet gevraagd naar het bezoek aan musea en galeries. Om toch het museumbezoek over de gehele periode 1979-1995 te kunnen beschrijven, zijn voor deze deelnamevormen in tabel 2.5 de gegevens van personen van 16 jaar en ouder gepresenteerd.
- ¹¹ In de AVO's is gevraagd of de respondenten weleens radio- of televisie-uitzendingen over kunst volgen. Aan de vraagstelling is toegevoegd dat dit programma's over bijvoorbeeld beeldende kunst, architectuur, boeken, theater of film kunnen zijn. In het AVO'95 is voor het eerst ook afzonderlijk naar programma's over de gespecificeerde kunsten gevraagd. Om de participatie in 1995 te kunnen vergelijken met die in 1983 zijn in tabel 2.6 de AVO'95-gegevens over programma's van alle genoemde kunsten samengenomen.
- ¹² De samenvoeging van verschillende activiteiten is gerechtvaardigd, omdat de sociale samenstelling van de oefenaars van de afzonderlijke vakken weinig van elkaar verschilt. Deelnemers aan beeldende of podiumvakken die twee of meer vakken beoefenen combineren vaak verwante beeldende respectievelijk verwante podiumvakken (Van Beek en Knulst 1991; De Haan en Knulst 1998).
- ¹³ Met de komst van immigranten uit Indonesië, Turkije, Marokko, Suriname en andere landen is ook het aantal moslims gegroeid. Talrijke instellingen op islamitische grondslag werden in het leven geroepen en langzaam maar zeker worden de contouren zichtbaar van een islamitische geloofsgemeenschap (Rath et al. 1996). In het AVO is niet apart naar een islamitische geloofsovertuiging gevraagd. Moslims vallen in tabel 2.14 onder de categorie 'anders'. In deze categorie is 31% afkomstig uit Turkije, Marokko, Suriname en de Antillen. Van de Turken en Marokkanen in de steekproef gaf 85% aan een 'andere' geloofsovertuiging te hebben. Van de Surinamers en Antillianen was dat 34%.
- ¹⁴ Veel gezinsleden van arbeidsmigranten uit Marokko en Turkije kwamen naar Nederland en tevens verhuisden veel personen vanuit Suriname naar Nederland (Tesser en Veenman 1997; Van Wel et al. 1996).

¹⁵ Naar praalwagens en surprises maken, verkleedpartijen en acts, voordrachten en zanghuldes, berijmde toespraken en moppen tappen, naar al die toegepaste autochtone hoogstandjes tijdens familie- en dorpsfeesten, is in het AVO niet gevraagd, evenmin als naar religieuze culturele activiteiten zoals deelnemen aan bijbelkringen of aan gemeentezang tijdens kerkdiensten.

¹⁶ Het relatieve gewicht van de beïnvloedende factoren is met behulp van multiple classificatie-analyse en met logistische regressie-analyse berekend. De in tabel 2.16 gepresenteerde èta's en bèta's zijn afkomstig uit de eerste soort analyses.

Bijlage bij hoofdstuk 2

B2.1 De verhouding 1991-1995 in het AVO

Het AVO'95 week in twee opzichten licht af van de voorgaande AVO's. In eerste plaats was er een verschil in doortastendheid bij het afnemen van de enquête. Omdat de AVO's evenals andere bevolkings surveys met een dalende respons te kampen hebben, werd in 1995 extra moeite gedaan om een aanvaardbaar responsniveau te bereiken. Enquêteurs gingen onder andere vijftien keer terug naar een adres waar men niet thuis gaf. In voorgaande edities van het AVO was dat maximaal drie keer. Deze moeite werd voor een deel beloond, de respons lag in 1995 hoger dan in 1991. Die hogere respons kan echter tot gevolg hebben dat de uitslagen niet meer geheel met de voorgaande peilingen te vergelijken zijn, omdat het vaak van huis zijnde dan wel weifelachtige slag mensen nu iets vaker onder de respons te vinden is.

Naast dit algemene organisatorische verschil, dat in het ongunstige geval alle uitslagen had kunnen beïnvloeden, was er een klein verschil bij het blok met vragen over de kunstvakken. Dit verschil zat hem in de layout van de vragenlijst bij dit onderdeel. Strikt beschouwd werd de overzichtelijkheid van de te beantwoorden vragen hierdoor verbeterd en daarmee de kans dat alle ondervraagden de bedoeling ervan goed begrepen. Opnieuw zou dit echter in het nadeel van de vergelijkbaarheid hebben kunnen werken. Er was kortom voldoende aanleiding om de mogelijke effecten van beide aanpassingen aan een nadere analyse te onderwerpen.

Bij het AVO'95 is een respons gerealiseerd van 70%. De pogingen om de respons te verhogen bleken van invloed te zijn geweest op de samenstelling van de steekproef. De samenstelling van de groep personen die bij de eerste, tweede of derde benadering thuis waren en bereid bleken de vragenlijsten in te vullen week af van de samenstelling van de groep die pas na vier of meer keer benaderen aan het onderzoek deelnam. Na weging van de steekproef bleken de extra benaderingen niet tot vertekening van de cultuur-participatiecijfers te leiden. Veranderingen tussen 1991 en 1995 kunnen dan ook niet aan dit onderdeel van de methode van dataverzameling worden toegeschreven (Burhenne en Van der Leest 1997).

Niet uitgesloten kon worden dat de tendens in het antwoordpatroon van de deelname aan kunstvakken in 1995 is beïnvloed door de verbetering van de layout (Burhenne en Van der Leest 1997). De deelnamedaling was groot: 48% in 1991 en 37% in 1995 (zie tabel B2.1). Deze daling was des te opmerkelijker omdat in de drie voorgaande AVO-metingen het percentage deelnemers vrijwel constant was geweest. Ook gegevens van andere databronnen wijzen niet op een plotselinge daling van de belangstelling (zie tabel 2.2, tabel B2.2 en tabel B2.3). Het is om deze redenen aannemelijk dat tenminste een deel van de daling aan het vragenlijsteffect moet worden toegeschreven. Het probleem is echter dat niet vastgesteld kan worden welk deel dit is en welk deel dus als een reële verschuiving in de deelname moet worden aangemerkt. Daarom is besloten de gegevens uit 1995 niet in een reeks met eerdere gegevens te presenteren (zie tabel 2.1).

Tabel B2.1 Aantal deelnemers aan zeven kunst- en kunstnijverheidsvakken, bevolking van 6 jaar en ouder, 1991 en 1995

	beoefening			les in instelling		
	1991	1995	1983-1995 (in %)	1991	1995	1983-1995 (in %)
tekenen, schilderen, grafisch werk	19,8	16,7	-16	1,7	1,7	0
beeldhouwen, boetseren, pottenbakken, sieraden maken	6,3	5,0	-21	0,7	0,7	0
textiele werkvormen: werken met textiel, wandkleden maken, weven e.d.	14,1	7,8	-45	1,1	0,8	-27
zingen	16,6	13,0	-22	2,6	2,7	4
bespelen van een muziekinstrument	15,7	12,8	-18	3,9	3,3	-15
toneel, mime, volksdans, ballet (ook jazz- en beatballet)	6,8	5,0	-26	3,4	2,3	-32
fotografie, film, video (geen vakantie- of familiekiekjes/filmpjes)	13,0	6,6	-49	0,5	0,4	-20
een of meer van alle genoemde disciplines	48,0	37,1	-23	11,1	9,9	-11

Bron: SCP (AVO'91-'95)

Hier zal nader op de veranderingen in de vragenlijst en op een vergelijking met andere databronnen ingegaan worden. Tenslotte zal een gecorrigeerde schatting gemaakt worden van de veranderingen bij de verschillende kunstvakken.

Door de verandering in de layout van de vragenlijst moesten respondenten in 1995 bij het blok vragen over kunstzinnige activiteiten eerst alle vragen doorlezen. Dit hield in dat de respondent ook kennis had genomen van vragen over het volgen van lessen en de inschrijving bij een vereniging voordat de vraag over het beoefenen van activiteiten werd beantwoord. In eerdere AVO's was dit niet het geval. Dit zou ertoe geleid kunnen hebben dat meer serieuze beoefenaren wel geneigd zouden zijn om de vragen positief te beantwoorden en dat minder serieuze beoefenaren meer dan voorheen zouden invullen niet deel te nemen. In tabel B2.1 is het volgen van lessen bij kunsteducatieve instellingen gebruikt als een indicatie voor serieuze beoefening.

De cijfers in tabel B2.1 wijzen op een daling van het aantal personen dat lessen volgt bij een kunsteducatieve instelling. Hoewel dit niet bij alle afzonderlijke vakken het geval was, geven ook deze cijfers aanleiding tot twijfel. Is het aantal personen dat lessen volgt inderdaad gedaald of werkt het vragenlijsteffect ook hier door? De gegevens over het volgen van lessen kunnen vergeleken worden met de cijfers van het aantal inschrijvingen zoals dat bij de kunsteducatieve instellingen zelf geregistreerd wordt (tabel B2.2). De inschrijvingsgegevens wijzen niet op een daling. Integendeel, in de periode 1991-1995 is het aantal inschrijvingen zelfs met 9% gestegen.

Tabel B2.2 Aantal leerlingen en cursisten van instellingen voor kunstzinnige vorming, naar type les, 1988-1995

	1988/89	1991	1993	1995
muziek	230.000	240.000	257.000	254.000
dans	32.000	30.000	30.000	30.000
beeldend	59.000	61.000	68.000	58.000
overig	19.000	18.000	35.000	37.000
totaal	340.000	349.000	390.000	380.000

Bron: CBS (Statistiek kunstzinnige vorming)

Om vast te stellen of de trendbreuk in de AVO-gegevens op een artefact berust is niet alleen een vergelijking gemaakt met de TBO-gegevens (zie tabel 2.2). Ook in de reeks onderzoeken LSS en Doorlopend leefsituatie onderzoek (DLO) is gevraagd naar deelname aan kunstzinnige activiteiten en dan met name naar zang en het bespelen van een muziekinstrument. Helaas is in deze tijdreeks in de periode tussen 1991 en 1995 een wijziging aangebracht in de indeling van de antwoordcategorieën (zie tabel B2.3). Hoewel ook hier de cijfers op een constante deelname lijken te wijzen, kan deze conclusie op basis van deze gegevens niet zonder voorbehoud gemaakt worden.

Tabel B2.3 Muziek maken en zang, bevolking van 12 jaar en ouder, 1983-1996

	1983	1991	1993		1994	1995	1996
zelden of nooit	68	66	67	niet	78	77	77
soms	15	17	16	≤ 1 uur p/wk.	7	7	7
vaak	17	17	17	1-5 uur p/wk.	10	11	11
				≤ 5 uur p/wk.	5	5	5

Bron: CBS (LSS'83; DLO'91-'96)

Aangenomen kan worden dat het vragenlijsteffect non-selectief heeft gewerkt, met andere woorden er bestaat geen aanleiding te veronderstellen dat het antwoordpatroon bij het ene vak er sterker door is beïnvloed dan bij het andere. Gesteld dat de gemiddelde daling van het scoreniveau van 1995 in het geheel aan dit vragenlijsteffect is toe te schrijven, dan zouden uitgesproken afwijkingen van die gemiddelde tendens wel op reële veranderingen wijzen. Om dit vast te stellen is het vragenlijsteffect gedefinieerd als een gestandaardiseerde gemiddelde daling. De procentuele verschillen 1991-1995 zijn hiervoor zodanig verwerkt (logaritmisch) dat de relatieve teruggang van 20% naar 17%, zoals op de eerste regel van tabel B2.1, ongeveer net zo zwaar meeweegt als die van 6% naar 5%, zoals op de tweede tabelregel. In tabel B2.4 zijn de bevindingen gepresenteerd, na correctie van dit geschatte enquête-effect.

Tabel B2.4 Aantal deelnemers aan zeven kunst- en kunstnijverheidsvakken, bevolking van 6 jaar en ouder, 1991-1995

	verschil 1991-1995 na correctie enquête-effect
tekenen, schilderen, grafisch werk	geen daling
beeldhouwen, boetseren, pottenbakken, sieraden maken	geen daling
een of beide van deze soorten beeldende vakken	n.v.t.
textiele werkvormen: werken met textiel, wandkleden maken, weven e.d.	daling
zingen	geen daling
bespelen van een muziekinstrument	geen daling
toneel, mime, volksdans, ballet (ook jazz- en beatballet)	geen daling
een of meer van deze drie soorten podiumvakken	n.v.t.
fotografie, film, video (geen vakantie- of familiekiekjes/ filmpjes)	daling
een of meer van alle genoemde disciplines	n.v.t.

Bron: SCP (AVO'91-'95)

De gemeten teruggang bij enerzijds zang en anderzijds dans en theatervakken, zou ongeveer samenvallen met de sterkte van het effect, hetgeen erop zou wijzen dat hier geen reële teruggang heeft plaats gevonden. Bij de twee onderscheiden beeldende vakken, alsmede bij het bespelen van een muziekinstrument, is die daling minder dan het geschatte effect. Ook hier moet evenwel het oordeel luiden: geen daling, omdat de toets geen argumenten voor

stelliger uitspraken biedt. De daling zoals gemeten bij textiele werkvormen (van 14% naar 8%) en bij fotografie en filmen (van 13% naar 7%) gaat aanmerkelijk verder dan het geschatte effect. Dit zou op reële teruggang wijzen bij deze toegepaste kunstvakken. Bij beeldende vakken in het platte vlak lijkt een geringe opgang de meest waarschijnlijke ontwikkeling. Deze interpretatie wordt gesteund door de cijfers uit de TBO-reeks.

B2.2

Tabel B2.5 Bezoek aan culturele instellingen, naar achtergrondkenmerken, bevolking van 6 jaar en ouder 1983 en 1995 (in procenten)

	toneel		beroepstoneel		klassieke muziek		ballet	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995	1983	1995
gehele steekproef	22	23	12	12	12	15	4	3
mannen	19	19	10	10	11	14	2	2
vrouwen	24	26	13	14	13	17	5	4
6-15 jaar	20	29	6	10	6	6	5	2
16-25 jaar	23	21	12	11	8	8	5	2
26-35 jaar	22	24	14	14	11	13	4	3
36-45 jaar	24	25	15	15	15	17	3	5
46-55 jaar	23	23	13	14	17	23	3	4
56-65 jaar	19	22	12	12	17	25	2	4
≥ 66 jaar	18	15	9	8	15	17	1	2
alleenstaand	29	28	20	19	23	23	8	6
inwonend kind	22	22	8	8	6	8	4	2
gezin zonder kind (≤ 14 jr)	21	22	13	13	15	19	3	3
gezin met kind (≤ 14 jr)	19	23	10	11	9	10	3	2
lo, vglo	14	11	6	4	7	9	1	1
lbo, mavo	18	16	9	8	10	12	2	1
mbo, hbs, vwo	29	27	20	16	19	19	6	4
hbo, wo	39	38	32	28	32	34	9	10
Amsterdam e.o.	29	31	22	21	24	22	7	7
rest Randstad	19	24	13	16	14	20	5	4
rest Nederland	21	22	11	11	11	13	3	3
gepens./VUT/AOW	18	16	10	9	16	18	2	3
werkloos/arbeidsongeschikt	17	18	12	11	10	17	3	4
huishouding	20	20	10	9	12	16	2	2
schoolgaand/studerend	25	28	11	11	9	8	6	3
werkend	23	25	14	15	13	17	4	4
Ned. hervormd	21	22	10	11	13	16	3	2
gereformeerd	18	21	8	8	14	17	2	1
rooms-katholiek	20	22	9	10	9	13	3	3
anders	20	18	14	7	20	13	5	2
geen/humanistisch	25	26	16	16	13	16	4	5
laag inkomen	18	19	8	7	9	12	3	3
middeninkomen	20	20	10	10	11	13	3	2
hoog inkomen	32	32	21	20	20	22	6	6
Nederlands		23		13		15		3
Turks/Marokkaans		10		2		4		1
Surinaams/Anilliaans		19		7		4		3
Indisch/Moluks		19		15		24		6
overig		21		12		17		5

Bron: SCP (AVO'83 en '95)

Vervolg tabel B2.5 Bezoek aan culturele instellingen, naar achtergrondkenmerken, bevolking van 6 jaar en ouder 1983 en 1995 (in procenten)

	cabaret		popmuziek, jazz, musical		bioscoop		filmhuis	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995	1983	1995
gehele steekproef	10	10	16	22	45	45	6	5
mannen	9	9	18	22	47	46	7	5
vrouwen	10	10	15	21	43	44	5	6
6-15 jaar	3	2	12	8	56	65	11	6
16-25 jaar	13	10	40	39	81	80	10	7
26-35 jaar	13	14	22	35	54	58	7	9
36-45 jaar	15	13	11	27	44	44	4	6
46-55 jaar	11	13	9	16	26	29	2	4
56-65 jaar	10	9	5	11	15	15	1	3
≥ 66 jaar	4	4	2	5	7	6	1	1
alleenstaand	15	15	21	30	39	44	11	13
inwonend kind	8	6	33	29	76	75	9	5
gezin zonder kind (≤ 14 jr)	11	12	14	21	34	34	4	4
gezin met kind (≤ 14 jr)	8	7	9	15	41	41	5	4
Amsterdam e.o.	20	16	21	25	55	60	11	12
rest randstad	9	11	15	24	48	49	8	8
rest Nederland	9	9	16	21	43	43	5	4
lo, vglo	4	4	6	10	18	15	1	1
lbo, mavo	8	7	16	16	42	37	2	2
mbo, hbs, vwo	19	14	28	33	61	56	9	4
hbo, wo	25	24	24	36	61	60	12	17
gepens./VUT/AOW	6	5	3	6	9	8	1	1
werkloos/arbeidsongeschikt	9	8	18	19	43	34	8	5
huishouding	8	7	8	13	25	23	2	2
schoolgaand/studerend	8	6	25	20	67	72	13	8
werkend	13	14	20	30	53	52	5	6
Ned. hervormd	8	9	13	17	37	33	4	3
gereformeerd	6	8	13	14	37	39	5	4
rooms-katholiek	9	9	15	20	42	40	4	3
anders	10	5	13	15	38	40	5	6
geen/humanistisch	13	12	22	28	56	57	9	9
laag inkomen	7	7	15	19	34	35	7	8
middeninkomen	9	8	16	20	45	44	6	5
hoog inkomen	17	15	22	30	64	60	6	6
Nederlands		10		22		45		5
Turks/Marokkaans		1		8		37		9
Surinaams/Antilliaans		4		17		52		5
Indisch/Moluks		10		25		44		8
overig		6		21		49		10

Bron: SCP (AVO'83 en '95)